

Dombrovski Áron

1992-ben születtem Budapesten. 2012-ben kezdtem a Pécsi Tudományegyetemen a szabad bölcsészet alapszakot filozófia szakirányon, és 2013 óta a Kerényi Károly Szakkollégium tagja vagyok. Érdeklődésem leginkább a nyelvfilozófiára irányul, azon belül jelenleg a referálás elméleteivel foglalkozom. A jelen tanulmány a XXXII. OTDK második filozófia szekciójában első helyet elért pályamunkám javított és rövidített változata, amely ebben a formában azonos a szakdolgozatommal. Itt szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kocsis Lászlónak, a dolgozat korábbi változatának kommentálásáért és a témában folytatott hasznos diskusziókért, valamint Tuboly Ádámnak, akinek a megjegyzései szintén sokat segítettek.

Dombrovski Áron

Referálnak-e a fiktív nevek? Kripke és Salmon a negatív egzisztenciális állításokról

Bevezetés

Több mint negyven éve, hogy Saul Kripke 1970-ben megtartotta immáron klasszikussá vált előadásait, amelyek később a *Megnevezés és szükségszerűség*¹ című kötetben is megjelentek. Ezeket az előadásokat azóta sokan kommentálták, maradtak azonban a Kripke által itt kifejtett és védelmezett merev jelölők tézisével² kapcsolatban olyan elvarratlan szálak, amelyek kikezdehetik a tézis általános érvényű elfogadását – ilyen például az úgynevezett nem-referáló nevek vagy üres nevek problémája. A témának Kripke 1973-ban önálló előadássorozatot szentelt a *John Locke Lectures* keretein belül, az előadások szövegei viszont egészen a közelmúltig csak kevesek számára, kéziratos formában voltak hozzáférhetőek. Az előadások végül 2013-ban kerültek publikálásra a *Reference and Existence*³ című könyvben, amely a Megnevezés és szükségszerűség folytatásának tekinthető.

Tanulmányomban, amennyire lehetséges, szeretném átfogóan rekonstruálni Kripke nézeteit az üres neveket tartalmazó mondatokkal és különösen a negatív egzisztenciális állításokkal kapcsolatban Kripke 2013-ban kiadott írása alapján. Ezek után térek rá Nathan Salmon Kripke-kritikájára és elméletére, amely ugyan nagyban épít Kripkére, de annak hiányosságait és problémáit képes orvosolni.

Az 1. részben felvázolom, hogy miből áll az üres nevekkal és negatív egzisztenciális állításokkal kapcsolatos probléma azokra az úgynevezett közvetlen referenciaelméletekre nézve, amelyek szerint egy tulajdonnév jelentése maga a megjelölt dolog. Ezt követően a 2. részben foglalkozom Kripkével, álláspontját három fogalompár mentén igyekszem rekonstruálni, közbeiktatva egy fontos metafizikai kitérőt az artefaktualizmusról. A 3. részben pedig Nathan Salmon koncepcióját mutatom be, amely Kripke meglátásait jelentős módosításokkal egy erős és tartható elméletté formálta. Ezután egy lehetséges ellenvetést vizsgállok meg a salmoni állásponttal

1 Magyarul lásd Kripke 2007.

2 Kripke szerint egy adott tulajdonnév minden lehetséges világban ugyanazt a dolgot jelöli, és azokban a világokban, amelyekben a névnek nincs referenciája, ott nem jelöl semmi mást. A határozott leírásokra általában ez a tézis nem igaz, de előfordulhatnak kivételek, például a „kilenc pozitív négyzetgyöke”.

3 Kripke 2013.

szemben, ez az artefaktualizmussal szemben általánosságban felhozható kategória-hiba-ellenvetés. A dolgozatban végül Salmon mellett foglalok állást, levonva azt a konklúziót, hogy bár Kripkének nem sikerült megoldania a problémát, a merev jelölők elméletét nem kezdi ki a negatív egzisztenciális állítások problémája.

1. Az üres nevek és a negatív egzisztenciális állítások problémája

A nyelvfilozófia számára komoly problémát jelentenek az olyan állítások, amelyek *üres neveket* tartalmaznak. Az üres nevek olyan tulajdonnevek, amelyek nem rendelkeznek referenciával.⁴ Az üres neveket tartalmazó állítások speciális esetei egy dolog nemlétezését állítják, ezek az úgynevezett *negatív egzisztenciális állítások* és két nagy csoportra oszthatók: *általános egzisztenciális állításokra* (pl. „Nem léteznek unikornisok”) és *egyedi egzisztenciális állításokra* (pl. „Pegasus nem létezik”). Dolgozatomban az utóbbi típussal fogok foglalkozni. Nézzük meg a következő példát:

(1) Sherlock Holmes nem létezik.

Miért problémás ez a kijelentés? Tanulmányomban két előfeltevést fogadok el, amelyek mellett nem kívánok hosszasan érvelni, ugyanis a nyelvfilozófiában plauzibilisnek tartott álláspontok.

Először is, az értelmes mondatok propozíciókat fejeznek ki. Bár a filozófusok körében ma is vitatott, hogy a propozíciók milyen természetűek, abban nagyjából egyetértés van, hogy a mondat annak köszönhetően bír jelentéssel, hogy kifejez egy propozíciót. Azt nem feltétlenül állíthatjuk, hogy a mondat jelentése azonos az általa kifejezett propozícióval, azt viszont bátrabban állíthatjuk, hogy a propozíció egy szükséges, még ha nem is elégséges feltétele annak, hogy a mondat jelentéssel bírjon. Azok, akik hisznek a propozíciók létezésében, akármik is legyenek a propozíciók, többnyire abban is egyetértenek, hogy a propozíciók az igazságértékek elsődleges hordozói.

⁴ Az üres neveknél három tipikus esete van, amelyeket érdemes megemlíteni, mert esetleg eltérő kezelést igényelhetnek. Az első ezek közül a *fiktív karakterek* nevei, mint például „Sherlock Holmes”, „Hamlet”, „Gombóc Artúr” stb. A második a *téves hipotetikus entitások* esete, mint amilyen a „Vulcan”: a Merkúr pályájának eltérését kívánták megmagyarázni ezzel a feltételezett bolygóval. Az eltérést a relativitáselmélet későbbi sikerésen meg tudta magyarázni és a Vulcan-hipotézis hibásnak minősült. Mielőtt azonban ez kiderült volna, a csillagászok ténylegesen létezőnek gondolták ezt a tárgyat. A harmadik egy köztes típus, a *mitikus tárgyak* nevei: az antik görögök kezdetben hittek Zeusz létezésében, a klasszikus kor után azonban egyre inkább a fikció státuszába esett. Tanulmányomban leginkább az első csoportba tartozó nevekkkel fogok foglalkozni.

Másodszor, mint említettem, a negatív egzisztenciális állítások problémáját a tulajdonnevek közvetlen referenciaelméletének (továbbiakban: KR elmélet) perspektívájából kívánom megvizsgálni. A KR elmélet szerint a tulajdonnevek nem rendelkeznek a referenciától eltérő jelentéssel a fregei értelemben,⁵ a tulajdonnév jelentése maga a megjelölt dolog vagyis a tulajdonnév jelentése azonos a tulajdonnév referenciájával.⁶ A KR elmélet hívei a propozíciók egyfajta neorusselliánus felfogását képviselik. A neorusselliánus felfogás szerint egy propozíciónak alapvető összetevője az a dolog, amelyre a propozíciót kifejező mondatban szereplő kifejezések referálnak. Az, hogy a KR elmélet hívei neorusselliánusok, könnyen belátható abból, hogy szerintük egy név közvetlenül referál az általa megnevezett tárgyra, így a név jelentése maga a tárgy; és mivel egy propozíció az azt kifejező mondatokban szereplő kifejezések jelentéséből épül fel, ezért a KR elmélet híve szerint a mondat által kifejezett propozíció magát a mondatban szereplő név által megjelölt tárgyat tartalmazza összetevőként.

A probléma itt válik világossá: ha nem létezik az a dolog, amire a tulajdonnév referál, ahogy az üres nevek esetében, akkor hiányzik egy összetevő ahhoz, hogy a mondat propozíciót fejezhessen ki. Ha pedig a mondat nem fejez ki propozíciót, akkor jelentése sem lehet, és így igazságértéke sem. Mégis mindannyian megértjük (1)-t, sőt mi több, igaznak is tartjuk.

2. Kripke nézetei a negatív egzisztenciális állításokról

Kripke, aki behatóbban foglalkozott a kérdéssel, ugyan nem volt elköteleződve a KR elmélet mellett, annak valamilyen enyhe formáját azonban mindenképpen képviselni kellett ahhoz, hogy „elmélete” konzisztensen tartható legyen.⁷

Az alábbiakban Kripke nézeteit fogom rekonstruálni az üres nevekkal kapcsolatban, elsősorban Kripke 2013-as írása alapján. Ezt három distinkció mentén fogom tenni: a tulajdonnevek kétféle értelmének megkülönböztetése, a fikcionális diskur-

5 Frege szerint a tulajdonnevek rendelkeznek olyan jelentéssel, ami eltér a referenciától: „Kézenfekvő tehát, hogy egy jellel (névvel, szókapcsolattal, írásjeggyel) ne csak azt kapcsoljuk össze, amit megjelöl, s amit a jel jelöletének hívhatunk, hanem ezenkívül azt is, amit a jel jelentésének neveznék, és amely a meghatározás módját foglalja magában.” Frege 2000, 119–120. o.

6 Ilyen álláspontot képvisel többet között Salmon 1986, Soames 2002 és Recanati 1993.

7 „Elmélet” alatt itt most elsősorban a *merev jelölők* tézisére és a tézis mellett felhozott érvekre gondolok. (Lásd: 2. lábjegyzet és Kripke 2007, 31–32. o.) (Kripke metafizológijának egyik fontos eleme az *elmélet-ellenesség*, ezért az ő esetében inkább „meglátásokról” vagy „nézetekről” célszerű beszélni. Kripke metafizológijáról bővebben: Tuboly 2014.) Nagyon úgy tűnik, hogy a nevek „merevségét” éppen az adja, hogy a jelöleten kívül nem rendelkeznek semmiféle jelentéssel, éppen ezért többen érvelnek amellett, hogy Kripkének is a nevek KR elméletét kellett volna választania, például: Soames 2002, 241–243. o., Recanati 1993, 7–13. o. Ezen felül: Reimer–Michaelson 2014., ahol Kripke mint KR teoretikus szerepel.

zusban előforduló állítások belső és külső interpretációjának megkülönböztetése, valamint a tárgy-fikcionális és meta-fikcionális állítások egymástól való megkülönböztetése alapján. Ezzel a fogalmi apparátussal felszerelve válnak elemezhetővé a fiktív karakterekről szóló állítások, beleértve a negatív egzisztenciális állításokat is.

Kripke szerint a fiktív karakterek tulajdonnevei ambivalensek, azaz két értelemben is használhatjuk őket, kétféle referenciát megkülönböztetve: nem referáló módon, mintha a karakterek valódi személyek volnának, valamint úgy, mint fiktív karakterek neveit. Eszerint ha Sherlock Holmes-ra mint tényleges személyre szeretnénk referálni, akkor csak *úgy tesz*ek, *mintha* referálnék, valójában nem tudom megnevezni a tárgyat, mert az egyáltalán nem létezik. A továbbiakban, hogy egyértelmű legyen, melyik használatról van szó, Salmon követve⁸ alsó indexekkel látom el őket: a színlelt módon használt név referenciája Holmes₁, a ténylegesen referáló módon használt név referenciája pedig Holmes₂.

A kriplei nézetben „Sherlock Holmes” csak korlátozott szereppel bír. A regény írása közben a „Holmes” névnek egyáltalán nincsen referenciája, és Conan Doyle csak úgy tesz, mintha referálna egy ténylegesen létező nyomozóra. Tehát a mű minden mondatában, amelyben szerepel a név, azt úgy kell érteni, mint ami Holmes₁-re referál, *mintha* Holmes létező személy lenne. A regény megírásán és olvasásán kívül azonban egyáltalán nem így használjuk a „Holmes” nevet. Ha valaki Holmes₁-ről próbálna beszélni egy hétköznapi diskurzusban, az azt jelentené, hogy nincs tisztában vele, hogy a regény csak fikció, mert Holmes₁-ről mint létező személyről kíván beszélni. Olyan ez, mint elindulni Sherlock Holmes keresésére a Baker Street 221B szám alatt, azt gondolván, hogy ott lakik.⁹

Ugyanakkor a regény megírása közben történik egy metafizikai mozzanat: a „Holmes” név színlelt használata által Conan Doyle létrehoz egy absztrakt entitást, továbbá egy szemantikai mozzanat, melynek következtében a „Sherlock Holmes” név a színlelt használat helyett tényleges referáló kifejezéssé válik és a Conan Doyle által létrehozott absztrakt karaktert nevezi meg.¹⁰ A hétköznapiokban Sherlock Holmes-ra úgy tekintek, mint egy fikció hőisére, egy karakterre, aki szerepel bizonyos regényekben, novellákban, és egy szerző által lett megalkotva. Ezt az olvasatot nevezzük Holmes₂-nek.

Kripke szerint Holmes₂ aktuálisan is létező absztrakt entitás, amire ténylegesen is tudok referálni. Érdekes egy rövid kitérőt tenni ezen a ponton és tisztázni, hogy a kriplei szemléletben milyen természetű absztrakt dolgokkal kell számolnunk, ugyanis többféle realista felfogás is létezik a fiktív karakterekkel kapcsolatban. Kripke saját ál-

⁸ Lásd Salmon 2005.

⁹ Vö. Kripke 2013, 81. o.

¹⁰ Kripke 2013, 72–73. o. Vö. Salmon 2005, 70. o.

láspontját a meinongizmussal szemben fejti ki,¹¹ és nézeteit az *artefaktualista elméletek*¹² közé lehet besorolni – bár ő maga az „artefaktum” kifejezést nem használja.

Az artefaktualizmus szerint léteznek absztrakt entitások és ezeknek legalább egy része – ha nem is mindegyik – nem platóni értelemben vett absztrakt tárgy,¹³ hanem artefaktum. Az artefaktumok ember alkotta absztrakt tárgyak, amik időben kiterjedtek (hiszen mielőtt megalkották őket, nem léteztek), viszont elmefüggetlenek (tehát anélkül is léteznek, hogy egy adott időpillanatban bárkinek a tudata az adott artefaktumra irányulna). Vegyünk néhány példát absztrakt artefaktumokra: játékok (pl. sakk), intézmények (pl. házasság), vallások (pl. kereszténység) vagy fiktív karakterek (pl. Sherlock Holmes). Ezért a továbbiakban, amikor Kripke, és később Salmon kapcsán a fiktív karakterekről beszélünk, akkor mindig artefaktumokat értek alattuk.

A konkrét személyek (emberek) és a fiktív karakterek (artefaktumok) közti különbség megvilágítására Kripke a „valódi kacsa” és „játékkacsa” hasonlatot használja, ami jól szemlélteti az ezzel kapcsolatos nézeteit:

Van egy dolog, ami úgy hiszem, zavart okozhat a „valódi” kifejezés használatával kapcsolatban, amikor is összevetem a fiktív karaktereket a „valódi” személyekkel. Ha a fiktív karakter nem „valódi”, akkor kellene lennie valamilyen gyengébb értelemben vett létezésnek. Nem akarom a „valódi” szót ebben a gyenge értelemben használni akkor, amikor a fiktív karakterekről beszélünk. Amikor erről van szó, sokkal helyesebb alapul venni a „valódi kacsa” és a „játékkacsa” esetét. Persze vannak különbségek, ahogy hasonlóságok is. De a játékkacsa egyszerűen nem egy valódi kacsa – ez természetesen nem azt jelenti, hogy a játékkacsa igazából nem létezik – tehát amit mondani szeretnék, az az, hogy a fiktív karakter nem „valódi” személy, de ez nem jelenti azt, hogy maga a karakter ne volna valós, vagyis hogy ne létezne.¹⁴

A metafizikai kitérő után térjünk vissza a nevek ambivalenciájához. Holmes₁ tehát a regényben leírt hús-vér detektív, amely nem tekinthető a „Holmes” név valódi referenciájának, Holmes₂ pedig egy fiktív karakter, amire minden esetben referálni szoktunk.

11 Meinong elméletével egy rétegzett ontológiát vezet be, amely alapján vannak gyengébb és erősebb értelemben létező, valamint egyáltalán nem létező tárgyak. Lásd Meinong 1960., illetve a különböző kortárs meinongiánus elméletekhez Reicher 2014. Meinong elmélete metafizikai szempontból azért problémás, mert egészen más paradigmához tartozik, mint ami a többi realista elgondolást jellemzi, utóbbiakat nevezhetjük quine-iánus ontológiáknak, erről bővebben van Inwagen 1998. A meinongiánus és quine-iánus ontológiák elhatárolásához pedig lásd Hanley 2009.

12 Kripke saját nézeteit a harmadik előadás második felében fejti ki, lásd Kripke 2013, 69–78. o. Ilyen nézetet képvisel továbbá: Salmon 2005, Searle 1979 és Thomasson 1999. Továbbá Zvolenszky 2012 amellett érvel, hogy az artefaktualizmusnak alapvető előnyei vannak más realista álláspontokhoz képest.

13 Azaz téridőn kívül létező elmefüggetlen entitások. Akik azt gondolják, hogy léteznek ilyenek, tipikusan a matematika tárgyait (számok, halmazok stb.), a tulajdonságokat (pirosság, szögletesség stb.) vagy a proposíciókat sorolják ide.

14 Kripke 2013, 80–81. o.

A helyzetet némileg bonyolítja, hogy a Sherlock Holmesra vonatkozó predikátumok is kétféleképpen olvashatók.¹⁵ Vegyük a következő példamondatot:

(2) Sherlock Holmes a Baker Street 221B szám alatt lakik.

Ugyan szó szerint véve hamis a mondat, hiszen mint azt már említettük, ha próbálnánk felkeresni Holmes-t, akkor nem találnánk meg ezen a címen. Kétségtelen azonban, hogy ennek az állításnak van olyan olvasata is, amikor igaznak fogadnánk el, például egy irodalmi teszten. Nevezzük *külső olvasatnak* azt az interpretációt, amely a valós világ tényeit veszi alapul és ennek alapján értékeli a mondatot – amikor tehát (2) hamis. Ezzel szemben a *belső olvasatban* az állítást a fikcióban leírtak szerint fogjuk igaznak vagy éppen hamisnak tekinteni. A belső olvasatban (2) egy igaz állítás. A mondatok értelmezésének szempontjából kulcsfontosságú a predikátumok kétféle olvasatának megkülönböztetése. Salmon a következőképpen próbálja megmagyarázni a kripkei distinkciót:

Kripke szerint van a predikátumoknak egy kiterjesztett használata is, amikor a „szokott hegedülni” helyesen alkalmazható egy absztrakt entitásra akkor, ha az az entitás egy karakter egy olyan fikcióból, amelyben az adott karakter szokott hegedülni. A tulajdonnévnek azzal a használatával, amivel egy fiktív karakterre referálunk, és a „szokott hegedülni” predikátumot a kiterjesztett értelemben interpretáljuk, az állítás igaz. A fikció szerint Holmes₁ szokott hegedülni. A fentiek alapján azonban mondhatjuk azt, hogy Holmes₂ „szokott hegedülni”. Ennek a mondatnak az igazságfeltételei teljes mértékben megegyeznek a hagyományos „Holmes₁ szokott hegedülni” mondatéval. Jelentésükben azonban eltérnek. Az előbbi mondatban mind a szubjektum, mind a predikátum új interpretációt nyer.¹⁶

Összefoglalva tehát az eddigieket, Kripkénél nemcsak a fiktív karakterekre vonatkozó tulajdonneveket használhatjuk kétféleképpen, de a fikcionális diskurzus mondatainak is van kétféle olvasata, így egy fiktív nevet tartalmazó mondat interpretálásának négy lehetséges módja van. Azonban a helyes rekonstrukcióhoz elengedhetetlen egy utolsó distinkció bevezetése, ami majd szerepet kap a későbbiekben.

A *tárgy-fikcionális* és *meta-fikcionális* állítások különbségéről van szó, amelyet már Kripke is használ, bár ezzel a megnevezéssel csak később, Salmon fogja bevezetni.¹⁷ A tárgy-fikcionális mondatok a történetekben és a hétköznapi diskurzusban hagyományosan felmerülő állítások, mint például „Holmes hegedül” vagy „Holmes szokott

¹⁵ Vö. Kripke 2013, 74., 104. o.

¹⁶ Salmon 2005, 71. o.

¹⁷ Kripke 2013, 74–76. o., Salmon 2005, 70. o.

pipázni” és így tovább. A meta-fikcionális állításokban azonban a mondat mindig egy „az f fikció szerint p ” intenzionális mondatoperátor hatókörében áll, például a (2)-es állítás meta-fikcionális átírata a következő:

- (2') A Sherlock Holmes fikció szerint Sherlock Holmes a Baker Street 221B szám alatt lakik.

A meta-fikcionális mondatok másként működnek és némileg eltérő jelentéssel bírnak mint a tárgy-fikcionálisak. A fikciós operátor következtében (2') nem referál közvetlenül Sherlock Holmesra, ami azért van, mert az állítás a fiktív történet és egy proposíció közti *viszonyt* hivatott kifejezni. (2')-nek nincsen külső vagy belső olvasata, és azt is fontos megjegyezni, hogy (2) belső olvasata nem azonos (2')-vel az intenzionális kontextus miatt.

Most már minden adott ahhoz, hogy megvizsgáljuk Kripkénél a tárgy-fikcionális mondatok különböző lehetséges értelmezéseit. Vegyük példának a „Holmes pipázik” állítást, amely az alábbi módokon interpretálható:

- (3) [Holmes₁ pipázik]^{külső}
- (4) [Holmes₁ pipázik]^{belső}
- (5) [Holmes₂ pipázik]^{külső}
- (6) [Holmes₂ pipázik]^{belső}

A (3)-as interpretáció alapján a „Holmes pipázik” mondat egy konkrét világbeli tényállást ír le, de egy üres nevet használ, ezért – ahogy arra fentebb utaltam – a nevek közvetlen referenciaelméletét elfogadó filozófusok szerint nem fejez ki proposíciót, következésképpen nincs jelentése. A (4)-es interpretációban ugyanez a veszély fenyeget, de Kripke itt talált megoldást: (4) igaz lesz, mert egy komplex „történetmesélő” nyelvjáték keretein belül a belső olvasatban mindig úgy járunk el, hogy a tárgy-fikcionális mondat igazságértékét a meta-fikcionális párjára alapozzuk.¹⁸ A regény mondatait is (4) alapján szoktuk interpretálni. Az (5)-ös interpretáció hamis lesz, mert absztrakt entitások nem tudnak pipázni. A (6)-os interpretációnál is fennáll ez a probléma, de Kripke ismételten a meta-fikcionális mondatokat veszi elő, de ebben az esetben nem csak az igazságértékeket alapozza rájuk, hanem szó szerint rövidítésként fogja fel ezeket.¹⁹ A (6)-os interpretáció tehát valójában azonos azzal, amit „Sherlock Holmes fikciója szerint Holmes₂ pipázik” állítás jelent.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mi a különbség (4) és (6) között. Ahogy az már szóba került, Holmes₁-ről leginkább a fikció olvasása közben van szó, – illetve annak

18 Kripke 2013, 57–58. o. (4) meta-fikcionális párja: „A Sherlock Holmes fikció szerint Holmes₁ pipázik.”

Az interpretáció nem ekvivalens ennek a mondatnak a jelentésével, csak az igazságértékét tekintjük azonosnak. Vö. a (6)-os esettel.

19 Kripke 2013, 74. o.

írása közben, mivel a szerző is „rá gondol” – abban az értelemben, hogy Holmes valódi detektív. (4) esetében lehetne azt mondani, hogy „a történet szellemében” járunk el, Kripke ezért ezt nem is tekinti egyértelműen a meta-fikcionális állítások rövidítésének, mint (6)-ot, bár az igazságértékek tekintetében ugyanaz a végeredmény. (6) esetében közvetlenül úgy tekintek Holmesra, mint egy fiktív karakterre, például amikor az irodalmárok beszélgetnek a Sherlock Holmes történetek főszereplőjéről.

Ezek lennének Kripke legfontosabb meglátásai a fikcionális diskurzusra vonatkozóan. Most nézzük meg, hogy e nézet alapján hogyan leszünk képesek kezelni a negatív egzisztenciális állítások problémáját, feltételezve, hogy ott is hasonlóan elemezzük a mondatokat.

Visszatérve a bevezetőben lévő (1) állításhoz, az alábbiakban ezt is explicitté teszem a négyféle olvasatban, mint ahogy azt a (3)–(6) mondatok esetében tettem.

(7) [Holmes₁ nem létezik]^{külső}

(8) [Holmes₁ nem létezik]^{belső}

(9) [Holmes₂ nem létezik]^{külső}

(10) [Holmes₂ nem létezik]^{belső}

A (7)-es interpretáció jelentés nélküli marad, hasonlóan (3)-hoz. Fentebb már volt róla szó, hogy a referencia szükséges ahhoz, hogy az állítás proposíciót fejezhessen ki, (7) tehát egyáltalán nem fejez ki proposíciót. Ha pedig egy állítás nem fejez ki proposíciót, akkor jelentése sincsen. A (8)-as hamis lesz, mert a regényben létezik egy valódi detektív. A (9)-es interpretáció is hamis, mert az aktuális világban Holmes mint absztrakt artefaktum tényleg létezik Kripke szerint. A (10)-es, bár többnyire nem ezt szeretnénk (1)-el kifejezni, igaz lesz, mert a történetben tényleg nincsen szó semmilyen artefaktumról, ott Holmes₁ az, aki létezik.

Melyik olvasatot állítanánk akkor, amikor (1)-et használjuk? Az aktuális világról szeretnénk mondani valamit, azaz külső olvasatban vagyunk, mégpedig azt, hogy nem létezik az a Sherlock Holmes, aki a fikció szerint egy valódi személy, aki nem más, mint Holmes₁ – ezt pedig a (7) fejezné ki. A fenti elemzés viszont azt mutatja, hogy ezt egyszerűen nem tudjuk értelmesen kifejezni, vagyis visszajutottunk oda, ahonnan elindultunk. Kripke a következőképpen próbálja megoldani a problémát:

Mi történik, ha valaki megpróbálja az elemzést kiterjeszteni a negatív egzisztenciális állításokra? Tegyük fel, helyett, hogy azt mondanám „Mózes létezik” vagy „Sherlock Holmes létezik”, vagy ezeket tagadnám, a következőt állítom: „Van olyan igaz proposíció, hogy Mózes létezik” vagy „Nincs olyan igaz proposíció, hogy Mózes létezik”. Vagy „Van olyan igaz proposíció, hogy Sherlock Holmes létezik” vagy „Nincs olyan igaz proposíció, hogy Sherlock Holmes létezik”. Ennek az elemzésnek megvan az a sajátos tulajdonsága, hogy ha tudjuk, hogy nincs olyan *igaz* proposíció, hogy Sherlock Holmes létezik, akkor azt is

tudjuk, hogy egyáltalán *nincs* ilyen proposíció, és *pont*; ha pedig *van* olyan proposíció, hogy Mózes létezik, akkor (nézetem szerint) az a proposíció *igaz*.²⁰

Az (1)-es mondaton tehát Kripke szerint azt kellene érteni, hogy *nincs olyan igaz proposíció, hogy Holmes₁ létezik*. Az, hogy „nincs olyan igaz proposíció” két dolgot jelenthet: (a) vagy van egy ilyen proposíció és az hamis, (b) vagy pedig egyáltalán nem létezik az adott proposíció. Itt az utóbbi esetet kell figyelembe venni, ahogy az fentebb szerepel: „ha tudjuk, hogy nincs [ilyen] igaz proposíció, [...] akkor azt is tudjuk, hogy *egyáltalán nincs ilyen proposíció*”.²¹ A negatív egzisztenciális állítás megfelelő interpretációja tehát az, hogy „nem létezik az a proposíció, hogy Holmes₁ létezik.”

A fenti álláspont ebben a formában nem tűnik meggyőzőnek, és korántsem egyértelmű, hogy miként képes megoldani a problémát. Kripke maga is bizonytalan saját megoldását illetően, ahogy a tárgyalás közben meg is jegyzi: „ezen a ponton van némi hajlandóságom rá, hogy feladjam, [...] talán ez a legnehezebb probléma e területen.”²²

Nathan Salmon már egy tarthatóbb elméletet állít fel, valamint bírálja Kripke javaslatát is. A következőkben erről lesz szó.

3. Salmon elmélete a negatív egzisztenciális állításokról

Salmon két jelentős ellenérvet vet fel Kripke nézetével szemben. Ezek a következők:

(a) Ha „Holmes₁” üres név, akkor „az a proposíció, hogy Holmes₁ létezik” egy üres határozott leírás lesz, mert nincsen olyan proposíció, hogy *Holmes₁ létezik*. A fenti álláspont az üres neveket tartalmazó negatív egzisztenciális állításokat úgy elemzi, hogy ezzel kifejez egy újabb negatív egzisztenciális állítást. Mivel azonban az elemzés után kifejezett negatív egzisztenciális állításban is üres név van – tudniillik abban, hogy „nem létezik az a proposíció, hogy Holmes₁ létezik” –, így egy újabb negatív egzisztenciális állításra kellene hivatkozni, és így tovább a végtelenségig. Úgy tűnik, az álláspont végtelen regresszushoz vezet.

(b) A kripkei képben a tárgy-fikcionális „Holmes₁ szokott hegedülni” állítás belső olvasata ekvivalens a „Sherlock Holmes fikció szerint Holmes₁ szokott hegedülni” meta-fikcionális mondatval. Kripke ezzel kívánta kivédeni azt a problémát, hogy a tárgy-fikcionális mondatnak önmagában nincsen jelentése, mert üres nevet tartalmaz. Ez viszont rejtélyessé teszi, hogy a meta-fikcionális állításnak miért van mégis szemantikai

²⁰ Kripke 2013, 158. o.

²¹ Kripke 2013, 158. o. Kiemelés tőlem.

²² Kripke 2013, 155. o.

tartalma. Maga a meta-fikcionális mondat ugyan nem referál közvetlenül Holmes₁-re, hiszen egy viszonyt próbál leírni a fikció és a proposíció, hogy *Holmes₁ szokott hegedülni* között, de ha a kérdéses proposíció nem létezik, akkor mégis milyen viszonyt fejezne ki a meta-fikcionális mondat? Az operátor mögötti állítás nem jelent semmit, és ennek köszönhetően az egész meta-fikcionális mondat is értelmetlen.²³

Ezek az ellenvetések önmagukban is elég erősek ahhoz, hogy megmutassák, hogy a 2. részben ismertetett kripkei javaslat nem képes megoldani a negatív egzisztenciális állítások problémáját. Az ellenérvek után Salmon ismerteti saját elméletét.

Salmon szerint nem szükséges feltételeznünk, hogy a fiktív karakterek nevét kétféleképpen is használhatjuk, sőt már a Holmes₁ névnek a feltételezése is kifejezetten probléma, és ezért hiba úgy eljárunk, mint Kripke. Miért tételezzük fel a név egy olyan használatát, amivel nem tudunk referálni, különösen akkor, ha már az ontológiánkba felvettük az ember alkotta absztrakt létezőket? Kripke bár kibővíti az ontológiáját, kihasználatlanul hagyja az artefaktumok által kínált lehetőségeket. Ahogy Salmon fogalmaz: „olyan ez, mintha vennénk egy olasz luxusautót, hogy aztán csak a garázsunkban álljon.”²⁴

Saját javaslata szerint a „Sherlock Holmes” névnek csak egy lehetséges használata van, és ez Holmes₂, a Holmes₁ értelmében vett nem referáló használat nem szerepel Salmonnál. Mivel azonban a Holmes₂ egy absztrakt artefaktumot jelöl, ezért szükség van egy másik megoldásra, amivel pótolni lehet a Kripkénél Holmes₁-gyel jelölt konkrét detektívet. Salmon esetében ezért az artefaktumra legtöbbször egy nyelvjáték keretein belül referálunk, azt színlelve, hogy egy hús-vér emberről beszélünk.

Kripkével szemben, ahol is a tettetett névhasználat során jön létre az absztrakt karakter, Salmonnál az artefaktum magyarázati elsőbbséget élvez és mindig erre történik referálás. A gyakorlatban ez a következőképpen fest: Conan Doyle egy nap elhatározta, hogy megír egy regényt. A folyamat során előbb fiktív karaktereket hozott létre, mindegyik egy előre meghatározott szerepet játszik a történetben. Ezek a karakterek ember alkotta absztrakt létezők (azaz artefaktumok), csakúgy, mint maga az egész történet. Az írás közben a szerző úgy tesz, mintha referálna egy valódi személyre és mintha igaz állításokat tenne róla, de ez az egész csak tettetés, mint amikor például a színészek ismétlik soraikat az előadás során.

Első ránézésre ez hasonló ahhoz a nézethez, amit Kripke képvisel, Salmon azonban eltérően használja a színlelés gondolatát. Conan Doyle a regény írása közben arra az absztrakt karakterre referál, amit korábban létrehozott, de *úgy tesz, mintha* az egy valódi személy lenne. Ezért tehát a regény mondatai Salmon szerint proposíciókat fejeznek ki, ahol szintén előfordul a színlelés, de egészen más értelemben, mint Kripkénél:

²³ A két érvet lásd Salmon 2005, 73–75. o.

²⁴ Salmon 2005, 75. o.

[A regény írása közben] Conan Doyle úgy tesz (és az olvasói is úgy tesznek), mintha a kifejezett proposíciók igaz proposíciók volnának egy valódi emberről, nem pedig hamis proposíciók egy absztrakt artefaktumról. Egészen pontosan ezt jelenti a proposíciók színlelt használata. Egy proposíció állításának ebben az értelemben részét képezi az igazság mellett való elköteleződés; tehát a proposíció színlelése az igazság mellett való elköteleződés színlelése. És a kérdéses proposíciók szerint Holmes nem egy absztrakt entitás volt, hanem egy hús-vér detektív. Szó szerint véve azonban ezek hamis proposíciók.²⁵

A különbség akkor válik világossá, ha a fentieket összevetjük a kripkei nézettel. Kripkénél maga a névhasználat az, ami színlelve van és nincsen lehorgonyozva egy tényleges referáltnal – így a regény mondatai csak tettetett proposíciókat fejeznek ki. Salmon esetében viszont minden alkalommal történik referálás egy absztrakt karakterre, igaz úgy teszünk, mintha az egy valódi ember volna és a róla szóló állítások pedig, melyek proposíciókat fejeznek ki, igazak lennének.²⁶

Ez persze sokak szemében válthat ki ellenérzéseket. Az álláspont szerint tehát a regények és más fikciók többnyire absztrakt tárgyakra szóló hamis állításokból tevődnek össze? Érdemes ezért némileg árnyalni a képet azzal, hogy tovább vizsgáljuk a fikció és az azt benépesítő karakterek salmoni felfogását.

Salmon kulcsfontosságúnak tartja, hogy az absztrakt karakterek keletkezésével kapcsolatban Kripke álláspontjának éppen a fordítottját képviseli: a fiktív karakter elsődleges a fikcióhoz képest, amiben megjelenik.²⁷ A hangsúly nem azon van, hogy a fiktív karakterek absztrakt entitások, sokkal inkább azon, hogy *milyen szerepet játszanak* a történetben. A karakternek ugyanis az a lényegi jellemzője, hogy az adott fikcióban hogyan van ábrázolva mint személy: részese ilyen és ilyen eseményeknek, végrehajt ilyen és ilyen tetteket, és gondol ilyen és ilyen dolgokra, és így tovább.

Shakespeare *Hamletjének* lényegi eleme, hogy szerepel benne egy Hamlet nevű dán királyfi, de Salmon nem amellett próbál érvelni, hogy Hamlet₁ egy valóban létező személy lenne a drámában. A drámában Hamlet₂ szerepel, de *úgy ábrázolva, mintha* egy dán királyfi lenne és véghezvitte volna mindazokat a cselekedeteket, amik a drámában le vannak írva. Salmon meglátásait legjobban a színész hasonlaltatás érzékelteti: a *Keresztapa* film változatában például *úgy teszünk, mintha* Marlon Brando nem más lenne, mint Don Corleone. Az absztrakt Hamlet esetében ugyanilyen színlelés történik, úgy teszünk, mint-

25 Salmon 2005, 78. o. Betoldás és kiemelés tőlem.

26 Searle egy ehhez nagyon hasonló álláspontot javasol a beszédaktus elméleten belül, azokkal az elgondolásokkal szemben, amelyek szerint a fikció megírása egy speciális típusú beszédaktus végrehajtása lenne. A probléma megfogalmazása azonban némileg eltérő: hogyan hajthatja végre a szerző az állítás beszédaktusát, ha nem felel meg a szükséges és elégséges feltételeknek? Searle szerint ilyenkor a szerző úgy tesz, mintha illuziók aktusokat hajtana végre, holott ténylegesen nem hajtja végre azokat. Vö. Searle 1979, 61–70. o.

27 Vö. Salmon 2005, 78. o.

ha a fiktív karakter egy élő dán királyfi lenne – természetesen csak a belső olvasatban. Úgy tenni, mintha egy absztrakt entitás hús-vér ember lenne, semmivel sem különösebb, mint úgy tenni a film nézése közben, mintha Marlon Brando Don Corleone volna.²⁸

Salmon erre a felfogásra alapozza végső álláspontját:

Kripke elméletétől eltérően, az a felfogás, amely szerint a Sherlock Holmes történetek mondatai ténylegesen a fiktív karakterre referálnak (habár a szerzőjük talán nem)²⁹ és ténylegesen kifejeznek bizonyos (többnyire hamis) dolgokat róla, elvezet egy egyszerű elmélethez, amelyet én a helyes elméletnek gondolok és amely megmagyarázza a „Sherlock Holmes hegedül”-höz hasonló tárgy-fikcionális mondatok jelentésteliségét és látszólagos igazságát, és ezáltal a „Sherlock Holmes történetek szerint Sherlock Holmes hegedült” formájú meta-fikcionális mondatok jelentését és igazságát is.³⁰

De hogyan lesz a fikción belül ebből igaz állítás? A tárgy-fikcionális mondatok nem igazak a külső olvasat alapján, mert az absztrakt entitások nem tudnak zenélni, pipázni, vadászsapkát viselni, és így tovább. A belső olvasatban pedig a tárgy-fikcionális állításokat egyszerűen rövidítésként használjuk a meta-fikcionális mondatok helyett. Azon, hogy „Sherlock Holmes szokott hegedülni” a következőt értjük: „A Sherlock Holmes történetek szerint Sherlock Holmes szokott hegedülni”. Az utóbbi, meta-fikcionális állítás pedig egyszerűen egy igazságot fejez ki. Annak, hogy nem tesszük ki, vagy mondjuk el minden esetben a fikciós operátort,³¹ pusztán kényelmi okai vannak. A tárgy-fikcionális állítások rövidítésként való értelmezése Kripkétől ered, és ez vezet a salmoni elméletben is a belső és külső olvasatok értelmes és igaz voltának magyarázatához.

Térjünk vissza a negatív egzisztenciális állítások problémájához a fentiek tükrében és nézzük meg, ebben az elméletben milyen megoldást kapunk.

A fentiek szerint, ha megnézzük az (1)-es állítást, egy paradoxonhoz jutunk: szó szerint véve (1) azt fejezi ki, hogy Holmes, vagyis a fiktív karakter nem létezik. Ez pedig hamis, hiszen Salmon fentebb az ellenkezője mellett érvelt. Emiatt egy alternatív javaslattal áll elő a negatív egzisztenciális állításokban szereplő tulajdonnevekkel kapcsolatban.

A neveket a beszéd során bizonyos ritka alkalmakkor deskriptív módon használjuk. Ilyen az, amikor például azt mondjuk, hogy „Péter egy Einstein”, és ezalatt nem azt ért-

28 Salmon 2005, 79–80. o.

29 Ez a megjegyzés látszólag ellentmond a fentieknek, miszerint Conan Doyle csak referáló névként használhatta a Sherlock Holmes kifejezést. Salmon itt feltehetően arra a *nagyon gyengén nem referáló* (very weakly nonreferring) használatra céloz, amelyben a karakter még nincs kidolgozva, de hamarosan teljessé válik. Az eset hasonló ahhoz, mint amikor a szülők elkezdi használni a még meg nem született gyermekük nevét: miután „megszületett” a referencia a név pontosan ugyanazt a dolgot nevezi meg, mint előtte. Vö. Salmon 2005, 59–66., 78. o.

30 Salmon 2005, 80. o.

31 Tehát a „az *f* fikció szerint *p*” előtagot.

jük, hogy Péter azonos a híres XX. századi fizikussal, hanem hogy átlagon felüli intelligenciával rendelkezik. Ez a fajta „név-mint-leírás” használat, amelyet Salmon Russelltől vesz át,³² a fiktív karakterek esetén is működik, gondoljunk például arra, amikor Pált, aki romantikus ember hírében áll, úgy jellemezzük, hogy „Pál egy Rómeó”. Salmon amellet érvel, hogy a létezés tagadó állításokban is deskriptív módon használjuk a nevet. Érthetjük például úgy a „Sherlock Holmes” nevet, hogy *Holmes, ahogyan többé-kevésbé ábrázolva van a történetben*, vagy *Holmes, aki ezekkel és ezekkel a tulajdonságokkal bír*; de leginkább *az a személy, aki egyszerre Holmes és Holmes-szerű*. (1) állításával azt szeretnénk kifejezni, hogy a fikció Holmes-a, az a Holmes, aki a történetben ábrázolva van, a valóságban nem létezik – nincs *ilyen* személy, olyan személy, aki egyszerre Holmes₁, és hasonlatos ahhoz, ahogyan a történetben le van írva.³³

Mivel (1) ilyen interpretációja megkívánja, hogy a nevet másként értelmezzük, talán helyesebb volna azt mondani, hogy inkább a beszélő fejezi ki ezt, valamilyen sajátos beszédaktussal, mint (1) maga. A „Sherlock Holmes” nevet tehát nem üres névként, hanem deskriptív módon használjuk, mintha csak egy határozott leírás rövidítése volna. Ha azt mondjuk, hogy valaki Holmes-szerű Holmes₂, akkor arra gondolunk, hogy rendelkezik az összes olyan tulajdonsággal, amivel a történetben is, és ezek között a legfontosabb a személyként – és nem egy absztrakt dologként – létezés tulajdonsága. Azt mondani, hogy a Holmes-szerű Holmes₂ nem létezik, annyit tesz, hogy Holmes₂ nem Holmes-szerű.

Salmon tehát Kripkével szemben ugyan nem kettőzi meg a fiktív karakterekre vonatkozó tulajdonneveket, viszont ugyanannak a névnek kétféle használatát vezeti be. Javaslatával sikerrel kezeli a negatív egzisztenciális állítások problémáját, bár felmerülhet bennünk a kérdés, hogy nem lépjük-e át a KR elmélet kereteit azzal, hogy egy Russell által ihletett megoldást használunk fel?

Russell Salmon által képviselt elmélete ugyanis szemben áll a tulajdonnevek KR elméletével, mert (a) Russell szerint a tulajdonnevek ekvivalensek a határozott leírásokkal, (b) a határozott leírások viszont a jelölettől független szemantikai tartalommal is rendelkeznek, vagyis (c) a tulajdonnevek – a russelli kép szerint – a jelöleten felül rendelkeznek más szemantikai tartalommal is. A KR elmélet lényege azonban éppen abban áll, hogy a tulajdonnevek egyedüli szemantikai tartalma maga a megjelölt dolog. Megoldást jelent-e egyáltalán Salmon elmélete így, hogy Russell elméletére támaszkodik?

A salmoni javaslatot a KR elméleten belül teljes értékű megoldásnak tekinthetjük. A deskriptív névhasználat egy tagadhatatlan jelenség, ahogy azt fentebb Einstein és Rómeó példáján is láthattuk, de ez önmagában nem érinti a KR elméletet, hiszen ilyenkor nem is a referálás céljából használjuk jelzőként a nevet. Ez egy olyan *élősködő névhasználat*, amely minden esetben a már meglévő tulajdonnév használatán alapul. A negatív egzisz-

32 Vö. Russell 2005.

33 Salmon 2005, 81. o.

tenciális állításokkal is ugyanez a helyzet: a bennük előforduló deskriptív használat egy alapvetőbb, közvetlenül referáló tulajdonnéven élősködik, amely már előzőleg beépült a nyelvbe, ez pedig nem más, mint az adott fiktív karakter, esetünkben Holmes₂ neve.³⁴

A *Holmes-szerű Holmes*-szal tulajdonképpen nem referálok, hanem megadok egy tulajdonságot, vagy sokkal inkább tulajdonságok nyalábját. Ami igazán lényeges, csupán annyi, hogy Holmes₂ nélkül nem beszélhetnénk a *Holmes-szerű Holmes*-ról, mert a közvetlenül referáló név mindig elsődleges és alapvető lesz – a beszélő pedig csak „átvált” a deskriptív használatra, amikor tesz egy negatív egzisztenciális állítást. Emiatt a megoldás nem jelent problémát a KR teoretikusai számára.

4. Egy felmerülő ellenvetés: a kategóriahiba³⁵

Egy lehetséges ellenvetést azonban lehet tenni a salmoni elmélettel szemben, amely az absztrakt artefaktualizmust kívánja támadni, ez pedig nem más, mint Sainsbury úgynevezett kategóriahiba-ellenvetése.³⁶ Annak ellenére, hogy Sainsbury saját bevallása szerint Thomasson alapján rekonstruálja az artefaktualizmust, amit aztán támad,³⁷ többször is hivatkozik Salmonra, ezért feltehető, hogy ellenvetését konkluzívnak tartja Salmon ellen is.³⁸ A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy a kategóriahiba-ellenvetés mennyiben érinti a Salmon által képviselt álláspontot, és amennyiben érinti, hogyan lehet kivédeni ezt az érvet.

A kategóriahiba-ellenvetés kiindulópontja az artefaktumok absztrakt voltában jelentkezik. Amikor a fiktív karakterekről beszélgetünk, akkor többnyire olyan predikátumokat állítunk róluk, melyeket csak konkrét dolgokról lehetne. Például amikor azt mondom, hogy „Sherlock Holmes szokott hegedülni”, akkor ezt nem állíthatom egy absztrakt Holmes-ról, mert hegedülni csak konkrét személyek tudnak. Ez a kategóriahiba-ellenvetés kiindulópontja: a fiktív karakterek az artefaktualizmus szerint egyszerűen rossz ontológiai kategóriába tartoznak ahhoz, hogy a történeteknek megfelelően beszélhessünk róluk. Ahogy Sainsbury mondja: „olyannak akarjuk őket [az absztrakt karaktereket], amilyenek a regényekben vannak ábrázolva, hogy detektívek legyenek és hegedüljenek, de [az artefaktualizmus szerint] valójában teljesen más típusba tartoznak.”³⁹

³⁴ Salmon 2005, 81. o.

³⁵ A kategóriahiba-ellenvetés részletesebb tárgyalásához lásd: Dombrovski 2015.

³⁶ Az ellenvetésnek ezt a nevet Zvolenszky adja (lásd: Zvolenszky 2013, 296. o.).

³⁷ Sainsbury 2010, 91. o.

³⁸ Némileg nehezíti a helyzetet, hogy a Sainsbury által bemutatott verziót ebben a formában szinte senki nem képviseli – Kripke, Salmon, Searle de még Thomasson is más irányba indul el (belső és külső olvasat, valamint *színlelés* [pretense]) – ezért azt gondolom, hogy Sainsbury leginkább egy szalmabábot támad. Véggövetkeztetése azonban, miszerint az egyetlen járható út az irre realizmus, arra utal, hogy az artefaktualizmus egészét próbálja kikezdeni.

³⁹ Sainsbury 2010, 111. o.

Ezek a sorok egy intuitív képet festenek arról, hogy Sainsbury mit tart problémásnak az artefaktualizmusban, de érdemes ennél még explicitebbnek lenni. Az ellenvetés lényege tehát az, hogy az artefaktumok rossz ontológiai kategóriába tartoznak, mert absztraktak, de konkrétnek kellene lenniük. Ebből fakad Sainsbury fő problémája, miszerint az absztrakt artefaktualizmus szerint a fiktív történetek írói és olvasói hibát követnek el.⁴⁰ A legtöbbünk nem gondolná, hogy kedvenc regényhőse egy absztrakt dolog. Az írói oldalról pedig Conan Doyle egy absztrakt karakterhez próbál olyan tulajdonságokat társítani, amelyek nyilvánvalóan nem illeszkednek hozzá, például egy absztrakt dolog nem tud hegedülni. „Mindannyian tudjuk, hogy a fikció mondatainak nem kell igazaknak lenniük, de ez a társítás inkább egy »buta hibának« tűnik, mintsem gondosan kivitelezett történetírásnak.”⁴¹

Zvolenszky több választ is ad erre a felvetésre, ezekből egyet emelnék ki. E szerint az ellenvetés ezen aspektusa rokon a Lewis genuin lehetséges világ-realizmusát érintő „*hitetlenkedő pillantások*” ellenvetéssel. Nézzük meg, hogy mit takar ez utóbbi ellenvetés, mi a probléma vele és mi a közös vonása a kategóriahiba-ellenvetéssel.

Anélkül, hogy részletesen belemennénk a lehetséges világok metafizikájába, annyit feltétlenül érdemes tudni, hogy Lewis elméletének fő állítása szerint léteznek lehetséges világok, és az ezeket a világokat benépesítő dolgok ontológiai státusza ugyanolyan, mint a mi világunkat benépesítő dolgoké.⁴² Ugyan a modalitás elemzéséhez valószínűleg ez a legjobb elmélet, kétségtelen, hogy elég hihetetlennek tűnik, és ezt a gyengeségét sokan ki is használták, hogy megpróbálják aláásni Lewis genuin lehetséges világ-realizmusát. Ebből született meg a hitetlenkedő pillantások ellenvetés.

Ennek az ellenvetésnek a legismertebb megfogalmazása talán Gideon Rosentől származik: „a legnagyobb ellenvetés Lewis elméletével szemben az, hogy a hétköznapi meggyőződéseink fényében egyszerűen hihetetlen.”⁴³ Felmerülhet a kérdés, hogy miért kell komolyan vennünk egy ilyen jellegű ellenvetést (Lewis is hosszasan foglalkozik vele), miközben nyilvánvalóan irracionális mozzanatot tartalmaz. Ez azért van, mert a hitetlenkedő pillantások-ellenvetés erősebb érvként is megfogalmazható:

Megdöbbenőnek, sőt sokaknak talán visszásnak tűnik, ha valaki arra kér minket, hogy nyugodt szívvel fogadjuk el valóságos létezőknek az olyan entitásokat, mint az aranyhegyek, a beszélő szamarak, vagy a tömegvonzás nélküli univerzumok. Valószínűtlen,

40 Mindazonáltal, mivel Sainsbury – homályos motivációkból – a belső és külső olvasat helyett a *kódolás és példázás* meinongiánus megkülönböztetését használja fel, egy hat pontból álló „problémacsomagot” akaszt az olvasó nyakába. Vö. Sainsbury 2010, 111–113. o. Itt csak azt a két pontot vázolom, amely hatékony lehet az elmélet salmoni verziójával szemben is.

41 Sainsbury 2010, 96. o.

42 Az elmélet részletes kifejtését és motiválását lásd Lewis 1986.

43 Rosen 1990, 337. o.

hogy egy ilyen elmélet sikeres legyen, hiszen túl nagy mértékben áll szemben a filozófiai elméletekkel nem terhelt ismereteinkkel.⁴⁴

Arról van szó, hogy az elmélet episztemikus valószínűsége nagyon alacsony, hiszen szemben áll a legtöbb hétköznapi meggyőződésünkkel. Az érvet azonban meg lehet válaszolni, ezért ebben a formában nem képes aláásni az elméletet. Gondoljunk csak a nagyobb tudományos áttörésekre, Galileire, Newtonra vagy Darwinra: kezdetben nekik is szembe kellett nézniük a „hitetlenkedő pillantásokkal”, de elméleteik sikeresnek bizonyultak és mára már beépültek hétköznapi meggyőződéseink közé.⁴⁵

Zvolenszky szerint az artefaktualizmussal szemben felhozott kategóriahiba-ellenvetés lényegében rokon a hitetlenkedő pillantások ellenvetéssel: Sainsbury azt kifogásolja, hogy az artefaktualizmus szembehelyezkedik hétköznapi meggyőződéseinkkel, mert a legtöbb ember nem gondolná azt, hogy a fiktív karakterek ténylegesen létező absztrakt entitások lennének. Ha Sainsbury pusztán azt kifogásolja, hogy az elmélet hihetetlen, akkor figyelmen kívül hagyhatjuk ezt az ellenvetést, hiszen ebben a formában sokkal inkább csak egy véleményről van szó, mintsem egy megalapozott ellenérvről. Amennyiben pedig arra hivatkozna, hogy az artefaktualizmus a hétköznapi ismereteinkkel olyan mértékben szemben áll, hogy teljesen valószínűtlenné teszi azt, akkor gondoljunk a tudományos áttörések példájára. Akárhogy is, Sainsbury kategóriahiba-ellenvetése önmagában nem elégséges ahhoz, hogy aláassa az artefaktualizmust, ami így továbbra is védhető álláspont marad.⁴⁶

5. Összefoglalás

A dolgozat célja annak bemutatása volt, hogy a merev jelölők tézisének nem kell feltétlenül elvetnünk a negatív egzisztenciális állítások problémája miatt. Ennek során először Kripke, majd ezután Salmon elméletét ismertettem a témával kapcsolatban, végül pedig kitértem egy problémára, amely az artefaktualizmus egészének kihívást jelent.

Kripke nézeteit leginkább az általa használt fogalmi megkülönböztetések mentén tárgyaltam. Ezek a következők voltak: (1) a fiktív nevek kétféle használata, miszerint van egy színlelt névhasználat – amikor nem referálunk semmire sem – és van egy minden esetben referáló névhasználat;⁴⁷ (2) a fikcionális diskurzus mondatainak interpretációja az igazságértékek alapján, miszerint egy fiktív karakterről szóló állítás igazságértékét belső olvasatban a történet szerint, külső olvasatban pedig az aktuális világ tényei szerint határozzuk meg; (3) a tárgy-fikcionális és meta-fikcionális állítások megkülönböztetése

⁴⁴ Bács–Kocsis 2011, 174. o.

⁴⁵ Vö. Bács–Kocsis 2011, 174. o.

⁴⁶ Zvolenszky 2013, 302. o.

⁴⁷ Ahol a tulajdonnév egy absztrakt artefaktumra referál.

aszerint, hogy a kijelentés fikciós operátor hatókörében áll-e. Kripke elmélete azonban nem képes megoldani a negatív egzisztenciális állítások problémáját.

Salmon miután rámutatott a kripkei nézet hiányosságaira, el is veti az első diszinkciót: szerinte a fiktív neveknek csak egyféle használata van, és az mindig referáló használat. Elmélete működőképessége érdekében átveszi Kripkétől a színlelés fogalmát: amikor az absztrakt artefaktumra referálunk, akkor úgy teszünk, mintha az absztrakt tárgy egy létező személy volna, hasonlóan ahhoz, mint amikor például filmet nézünk és úgy teszünk, mintha Marlon Brando ténylegesen Don Corleone lenne. Salmon szerint a negatív egzisztenciális állításokban a neveket nem a megszokott, hanem deskriptív módon használjuk: a „Sherlock Holmes nem létezik” kijelentésben a „Sherlock Holmes” néven azt értjük, hogy *az a személy, aki egyszerre Holmes és Holmes-szerű*. Ezekkel a módosításokkal Salmonnak végül sikerül tartható elméletté formálnia a Kripke által tett javaslatokat.

Mivel azonban mind Kripke, mind Salmon felhasználja az absztrakt artefaktum elméletet, szemügyre kellett venni egy artefaktualizmust érintő általános problémát, a kategóriahiba-ellenvetést. Az ellenvetés lényege az, hogy a fiktív karakterek az artefaktualizmus szerint absztrakt létezők, de mi a hétköznapiak során úgy beszélünk róluk, mintha konkrétak lennének. Zvolenszky cikkében rámutat, hogy az ellenvetés hasonló a Lewis genuin lehetséges világ-realizmusa ellen felhozott „hitetlenkedő pillantások” ellenérvvel, amit azonban lehet hatástalanítani.

Az artefaktualizmus tehát védhető álláspont marad, és a ráépülő salmoni elmélet is. Mivel Salmon a merev jelölők tézisést is alapvetőnek tekintette, ezért levonhatom a konklúziót, hogy a merev jelölők tézisést nem veszélyezteti a negatív egzisztenciális állítások problémája.

Irodalomjegyzék

- Bács Gábor – Kocsis László 2011, „Lewis a világok sokaságáról.” *Magyar Filozófiai Szemle* 55/4, 153–177. o.
- Dombrovski Áron 2015, „Sainsbury érvéről az absztrakt artefaktualizmus ellen.” In Rétfalvi P. Zsófia – Vörös Eszter (szerk.), *Annona Nova VII*. Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs, 21–31. o.
- Frege, Gottlob 2000, „Jelentés és jelöllet.” (Ford. Máté András.) In *Logikai vizsgálódások*. Osiris Kiadó, Budapest, 118–147. o.
- Hanley, Richard 2009, „Fictional Objects.” In Robin Le Poidevin (szerk.), *The Routledge Companion to Metaphysics*. Routledge, London, 357–369. o.
- Kripke, Saul 2007, *Megnevezés és szükségszerűség*. (Ford. Bárány Tibor.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Kripke, Saul 2013, *Reference and Existence – The John Locke Lectures*. Oxford University Press, New York.
- Lewis, David 1986, *On the Plurality of Worlds*. Basil Blackwell, Oxford.
- Meinong, Alexius 1960, „The Theory of Objects.” In Roderick M. Chisholm (szerk.), *Realism and the Background of Phenomenology*. The Free Press, Illinois, 76–117. o.
- Recanati, Francois 1993, *Direct Reference*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Reicher, Maria 2014, „Nonexistent Objects.” In Edward N. Zalta (szerk.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, [<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/nonexistent-objects/>] (2015.02.16).
- Reimer, Marga – Michaelson, Eliot 2014, „Reference.” In Edward N. Zalta (szerk.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, [<http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/reference/>] (2015.01.27).
- Rosen, Gideon 1990, „Modal Fictionalism.” *Mind* 99, 327–354. o.
- Russell, Bertrand 2005, „A denotálásról.” (Ford. Simonyi András.) *Világosság* 12, 5–16. o.
- Sainsbury, Mark 2010, *Fiction and Fictionalism*. Routledge, London.
- Salmon, Nathan 1986, *Frege's Puzzle*. MIT Press, Cambridge.
- Salmon, Nathan 2005, „Nonexistence.” In *Metaphysics, Mathematics and Meaning – Philosophical Papers I*. Oxford University Press, New York, 50–90. o.
- Searle, John 1958, „Proper Names.” *Mind* 67, 166–173. o.
- Searle, John 1979, „The logical status of fictional discourse.” In *Expression and Meaning – Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge University Press, New York, 58–75. o.
- Soames, Scott 2002, *Beyond Rigidity – The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity*. Oxford University Press, Oxford.
- Thomasson, Amie L. 1999, *Fiction and Metaphysics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tuboly Ádám T. 2014, „Metaphilosophy at work – Kripke on reference and existence.” *Logical Analysis and History of Philosophy* 17, 221–226. o.
- Van Inwagen, Peter 1998, „Meta-ontology.” *Erkenntnis* 48, 233–250. o.
- Zvolenszky Zsófia 2012, „Against Sainsbury's Irrealism About Fictional Characters: Harry Potter as an Abstract Artifact.” *Magyar Filozófiai Szemle* 56/4, 83–109. o.
- Zvolenszky, Zsófia 2013, „Gombóc Artúr mint emberalkotta absztrakt tárgy: Miért hibás Sainsbury kategóriahiba-ellenvetése?” In *Nehogy érvgyűlölők legyünk – Tanulmánykötet Máté András 60. születésnapjára*. L'Harmattan, Budapest, 296–307. o.